

Dan dooft het licht

Jeannet van de Kamp is theoloog en zorgethica en lid van de Janskerkgemeente. Ze verdedigde haar proefschrift 'Verbloemd lijden': Een zorgethisch onderzoek naar het laatmoderne ideaal van een 'succesvol leven' op 19 januari 2026 aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Voor haar onderzoek gebruikte ze literatuur uit zorgethiek, gezondheidszorg (cultuur)sociologie en cultuur-kapitalistische marketing-consultancy.

JEANNET VAN DE KAMP

jeannetvdkamp@hotmail.com

'Een volk dat voor tirannen zwicht, zal meer dan lijf en goed verliezen, dan dooft het licht'. Deze woorden uit een gedicht dat Henk van Randwijk in 1953 schreef, verwijzen naar tirannen van nazisme en fascisme. Dergelijke vormen van tirannie zijn wereldwijd nog steeds aanwezig en ze laaien opnieuw op.

In mijn dissertatie onderzoek ik een nieuwsoortige, affectieve macht die zich als vrijheid toont maar uiteindelijk onvrije en tirannieke trekken heeft.

De titel van mijn dissertatie luidt: 'Verbloemd lijden'. Een zorgethisch onderzoek naar het laatmoderne ideaal van een 'geslaagd leven'. Ik stel daarin de vraag centraal naar wat gebeurt met lijden, met

mensen die een lijdend leven leiden en wie dat momenteel zijn. Om die vraag te beantwoorden onderzoek ik vanuit zorgethiek, het ideaal van een 'geslaagd leven'.

In dit artikel in *Wijs* breng ik enkele aspecten van mijn onderzoek in verband met het thema 'Doven' en met de geloofstraditie van de Janskerkgemeente waar ik deel van uitmaak. Doven heeft als synoniem 'uitdoven' of 'smoren van licht, vuur'. En als antoniem 'licht', 'vuur', 'ontsteken' of 'aanwakkeren'. In de christelijke geloofstraditie zijn licht uitdoven-ontsteken en lijden-bevrijden kernthema's. Gelovigen stellen hun vertrouwen op de Ene die zich bekommert om beknelde, lijdende, zwakke mensen. De Ene, die mensen roept in Zijn/Haar dienst – Gods-dienst – van bekommernis, bevrijding en humaniseren van samenleven.

Zorg-ethisch onderzoek

Zorgethiek benadert de werkelijkheid

vanuit een deels vergelijkbaar betrokken perspectief. Namelijk, van beneden af kijken hoe concrete mensen hun levens leven, waar zij mee worstelen en onder lijden en wat er dan nodig is. Grosso modo constateren zorgethici dat geen mens kan overleven en leven zonder het zorgend handelen van anderen. Bovendien wordt iedereen vroeg of laat getroffen door ziekte, een ongeval en verlies. Dat zijn geen individuele private, maar collectieve politieke kwesties. Zorgethici komen primair op voor gemarginaliseerde, lijdende, weggemoffelde mensen en voor hun geringgeschatte, geleefde morele kennis uit ervaringen.

Zorgethiek ontstaat in de jaren 80 en heeft deels feministische wortels. Sommige vroege zorgethici maakten deel uit van de protestbewegingen in symbooljaar 1968. Arbeiders, feministen en studenten (nazaten van de burgerelite met politieke en economische macht) eisten vrijheid en een humane bejegening. In mijn onderzoek beschrijf ik dat er een bepaalde samenhang is tussen deze bewegingen en het ideaal van een 'geslaagd leven'. In één zin samengevat: de reële eisen van deze bewegingen worden vervormd geabsorbeerd in de cultuur en het kapitalisme. Vrijheid en het humane worden opgevat als maakbare gevoelswaarden in markt en marketing.

Ideaal van een 'geslaagd leven'

Een ideaal is een aantrekkelijke fictie. Sinds de jaren 80, 90 sterft een grote meerderheid vrijwillig in met een door de politiek gelanceerd (neo)liberaal ideaalbeeld van een 'normale' burger. In deze fictie beschouwt een normale burger zichzelf als een creatief-ondernemend individu, een soort BV-Ik. Creatief-ondernemend is een leiderschapsmodel, een handelingsmodel van 'free agency'. 'Creatief' is het culturele aspect, het individu leeft als een kunstenaar. Hij kiest wie hij wil zijn of is, zijn identiteit, en creëert (maakt) zichzelf als een unieke 'branding'. Daarvoor put hij uit zijn vooronderstelde innerlijke bronnen. 'Ondernemend' is het bedrijfseconomische aspect van het leiderschapsmodel. Een ondernemer is een zelf-risicodragers die verantwoordelijk is voor de uitkomsten van zijn handelen, succes én falen. Een 'geslaagd leven' bestaat uit onderscheidend, krachtig zelf-

De aquarel op de cover van het proefschrift is een kunstwerk van Berlinda de Bruyckere, met als titel 'Aanéén-genaaid' (2002-2003. Serie of 2, this is a).

leiderschap en een winnaarsmentaliteit. Het creatief-ondernemende individu richt zijn handelen op een beloftevol, humaan levensdoel: betekenisvolle zelfverwerkelijking en geluk beleven/ervaren.

Bitterheid van een 'mislukt leven'

In het zelfgekozen leven concurreren vele BV-Ikken op de arbeidsmarkt, huizenmarkt, relatiemarkt, sportmarkt enzovoort. 'The winner takes it all, the loser's standing small...', zong de band ABBA al over dit wrede spel. Wreed, omdat de fictie van de burger vooronderstelt dat alle individuen gelijk en vrij aan de startstreep van het leven staan. Als het eigen leven een maakbare kwestie is dan wordt falen verinnerlijkt als eigen schuld: 'ik heb het allemaal zelf verknald'. En dan wordt succes gevierd als eigen verdienste: 'ik heb het helemaal zelf gemaakt'. Maar échte mensen zijn aan de startstreep on-ophefbaar ongelijk en onvrij door biografische verschillen van historische, biologische, culturele en sociale aard. In het heersende ideaal zijn sterke, gezonde, gelukkige mensen de norm – normaal – en zwakken, zieken, ongelukkigen en lijdenden abnormaal.

Daarom leiden velen een dubbelleven: op het levenspodium geluk tonen / backstage ongeluk ervaren. Ongeluk, wanhoop, opbranden of een donker gevoelsleven worden gemedicaliseerd als de 'ziekte' depressie of 'burn-out'. Zorg, hulpverlening en zelfhulpindustrieën richten zich veelal op herstel van de normaal-fictie. In deze tijdscontext wordt het begrijpelijk dat de drukker onze tekst op het geboortekaartje van een van onze kinderen abusievelijk wijzigde. In plaats van 'Lest we forget how fragile we are' stond er: 'Best we forget how fragile we are'". Het ideaal van een maakbaar, gelukkig

leven loopt stuk op wat échte mensen, lijfelijke, breekbare en eindige wezens, overkomt. Kritische stemmen van binnen uit de zorgsector kaarten de normaal-fictie aan als ernstige maatschappelijke problematiek.

Genadeloos seculier geloof

Sinds de overheid haar statelijke taken (werk, inkomen, gezondheid, huisvesting) heeft verlegd naar het individu is de relatie tussen burgers en de overheid fundamenteel veranderd. De collectieve verzorgingsstaat is getransformeerd in een individuele zelfzorgstaat. Burgerschap, een politieke categorie, is veranderd in ondernemerschap, een economische categorie. In de zelfzorgstaat hangen erkenning en waardering af van individueel geleverde marktprestaties en successen. In mijn onderzoek ontmythologiseer ik aan de hand van diverse auteurs het geloof in het zichzelf scheppende individu. Feitelijk spelen anderen de hoofdrol bij iemand worden, identiteit en individualiteit. Het ideologische zelfbeeld wordt niet opgelegd maar geloofd. Deze seculiere burgerreligie maakt deel uit van een bevrijdingsverhaal uit autoritair bevonden instituties zoals de kerk en het gezin. En als bevrijding van conventies, relationele bindingen en autoriteiten. Dit (neo)liberale bevrijdingsgeloof in het zelf duid ik als een tirannieke vorm van 'de innerlijke baas/tiran'. Een genadeloze baas/tiran die mensen boeit en bindt op zielsniveau. Sterk normatief móet het individu autonoom, creatief, positief zijn en mag hij niet klagen, terneerzitten en vooral geen last en kostenpost zijn voor de samenleving. Het hedendaagse individu verkeert op een voortdurend preciaire positie. Dat maakt hem ontvankelijk voor allerlei verdovingen en verslavingen. En voor wie hem

erkenning en 'erbij horen' bieden, ook als dat autocraten zijn met nazistische, fascistische trekken die zijn angst en woede oogsten en nieuwe zondebokken stigmatiseren. Samenlevingen splijten uiteen in tegenstellingen, woede, vijandschap en geweld.

Verbloemd lijden

Lijden detoneert in een omvattend geloof in positief denken, maakbaarheid en vooruitgang. Het manifesteert zich echter in ziekte, verlies en de dood en in sociale pathologie zoals precariteit, bestaansangsten of een donker gevoelsleven. Verbloemen houdt onder meer in: marginaliseren, esthetiseren en/of ethiseren door de lijdende zelf of anderen. Marginaliseren is: uit beeld werken, kleinmaken, sussen, er is weinig aan de hand, het is niet erg. Esthetiseren is mooi maken in bijvoorbeeld levenskunst, verlieskunst of stervenskunst. Dat gaat vaak gepaard met ethiseren: lijden zinvol, betekenisvol maken. Ondenkbaar is de realiteit dat on-verhelpbaar lijden een kwaad is, bitter en betekenisloos. Dat vergt eerbied, nabij blijven en eraf blijven.

Mijn proefschrift bevat een donkere, maar geen uitzichtloze analyse. Nieuwe protestbewegingen, zoals van Generatie Z, ontmaskeren zelf-mythe en nieuwe vormen van tirannie. Ze ageren tegen 'the dying of the light' en enkelen voegen zich in kerkelijke geloofsvieringen. Daar zingen en bidden mensen volhardend: 'Als alles duister is, ontsteek dan een lichtend vuur dat nooit meer dooft'. . . .'

Via de volgende link kan mijn dissertatie worden gedownload. <https://ebook.proefschriftmaken.nl/download/6cd5e-3aa-0b5e-45f0-a3a5-e5caab9deb3a/optimized>